

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/obozy-koncentracyjne/61875,Sledztwo-ws-KL-Auschwitz-Birkenau.html>

Brama główna KL Auschwitz, maj 1945 r. Fot. AIPN

ARTYKUŁ

Śledztwo ws. KL Auschwitz-Birkenau

OKRES HISTORYCZNY

(1939-1945) II wojna światowa

Autor: ŁUKASZ GRAMZA 27.01.2021

Już w grudniu 1939 r. Rząd Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie w specjalnej uchwale zapowiedział zastosowanie retorsji za niewinne ofiary polskie wobec Niemców, i to zwłaszcza wobec sfer kierowniczych.

W dokumentowaniu zbrodni popełnianych przez okupantów czynny udział brało Polskie Państwo Podziemne. Raporty ruchu oporu trafiały do polskiego Rządu na Uchodźstwie i do władz aliantów zachodnich. Między innymi za ich sprawą nazwiska największych zbrodniarzy, odpowiedzialnych między innymi za ludobójstwo popełnione w obozach zagłady jeszcze przed zakończeniem wojny znalazły się na listach gończych opublikowanych przez Komisję Zbrodni Wojennych Narodów Zjednoczonych.

Dekret PKWN z 31 sierpnia 1944 i działania na jego podstawie

Na zajmowanych przez Armię Czerwoną ziemiach polskich w sierpniu 1944 r. został wydany przez PKWN dekret „o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego” (zwany powszechnie „dekretom sierpniowym”). Artykuł 1 pkt 1 dekretu – obowiązujący do dnia dzisiejszego – stanowi, że *kto, idąc na rękę władzy państwa niemieckiego lub z nim sprzymierzonego brał udział w dokonywaniu zabójstw osób spośród ludności cywilnej albo osób wojskowych lub jeńców wojennych, podlega karze śmierci* (obecnie – dożywotniego pozbawienia wolności).

W kwietniu 1945 r. rozpoczęła działalność Komisja dla Badania Zbrodni Niemiecko-Hitlerowskich w Oświęcimiu. Od listopada 1945 r. działała ona w strukturach Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce.

Czynności śledcze w sprawie zbrodni popełnionych w obozie KL Auschwitz-Birkenau jako pierwsza podjęła Prokuratura Pierwszego Frontu Ukraińskiego w lutym 1945 r. Ich wyniki nie zostały jednak udostępnione w całości stronie polskiej, a funkcjonariusze sowieccy wywieźli dużą ilość znalezionych w wyzwolonym obozie dokumentów. W kwietniu 1945 r. rozpoczęła działalność Komisja dla Badania Zbrodni Niemiecko-Hitlerowskich w Oświęcimiu. Od listopada 1945 r. działała ona w strukturach Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce. Komisja zabezpieczyła dowody, które nie zostały wcześniej zagarnięte przez sowieckie organy ścigania, przeprowadziła przesłuchania i badania lekarskie byłych więźniów oraz oględziny terenu obozu.

Władze polskie występowały o ekstradycję ujętych i zidentyfikowanych SS-manów. Przed polskimi sądami postawiono ponad 700 byłych członków załogi obozu. Sprawcy najcięższych zbrodni sądzeni byli przez specjalnie powołany w tym celu sąd – Najwyższy Trybunał Narodowy. W kwietniu 1947 r. na karę śmierci skazany został były komendant obozu KL Auschwitz Rudolf Höss. W grudniu 1947 r. zapadł wyrok w krakowskim procesie członków załogi obozu. Wśród 40 oskarżonych sądzony był m.in. były komendant obozu Arthur Liebehenschel. Oprócz niego 22 innych oskarżonych zostało skazanych na karę śmierci. Dalsze procesy przeciwko byłym członkom załogi KL Auschwitz-Birkenau prowadzone były przed sądami okręgowymi, jednak ściganie zbrodniarzy stawało się coraz trudniejsze. Wynikało to m.in. z narastającej nieufności w relacjach między komunistyczną Polską a władzami państw alianckich, które coraz mniej chętnie rozpatrywały wnioski o ekstradycję. Z tego powodu procesy sądowe dotyczące zbrodni popełnionych przez członków załogi KL Auschwitz-Birkenau zakończyły się w Polsce w pierwszej połowie lat 50. XX w. Po 1956 r. znaczną liczbę osądzonych zbrodniarzy hitlerowskich zwolniono. Kolejny cios dla skutecznego ścigania sprawców przyniosła uchwalona w 1956 r. ustawa o amnestii, która stwierdzała m.in., że nie wszczyna się postępowania, a wszczęte umarza również w sprawach o czyny z „dekretu sierpniowego”. Co prawda spod działania ustawy wyłączono przepis art. 1 pkt 1, ale oznaczało to równocześnie, że abolicji podlegały przestępstwa np. udziału w niemieckiej organizacji przestępczej (np. służba w SS), czy wydawania osób władzom niemieckim (m.in. tzw. szmalcownictwo). W tym samym czasie ustały prace Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich.

Kobiety i dzieci po przybyciu na rampę obozu KL Auschwitz-Birkenau, maj 1944 r. Fot. AIPN

Wstrzymanie biegu przedawnienia

Ustawą z 1964 r. wstrzymano bieg przedawnienia w sprawach o zabójstwa popełnione przez funkcjonariuszy III Rzeszy Niemieckiej lub osoby idące na rękę władzom niemieckim. Polskie prawo karne w dalszym ciągu odbiegało jednak od standardów międzynarodowych w zakresie ścigania zbrodni wojennych. Nowy Kodeks karny z 1969 r. w ogóle nie zawierał przepisów o odpowiedzialności karnej za przestępstwa wojenne, przestępstwa przeciwko pokojowi i przestępstwa przeciwko ludzkości. Ten daleki od doskonałości sytuacja trwała aż do upadku PRL.

Nowy Kodeks karny z 1969 r. w ogóle nie zawierał przepisów o odpowiedzialności karnej za przestępstwa wojenne, przestępstwa przeciwko pokojowi i przestępstwa przeciwko ludzkości. Ten daleki od doskonałości sytuacja trwała aż do upadku PRL.

Kolejne postępowania dotyczące szeroko rozumianej działalności obozu zagłady KL Auschwitz-Birkenau wszczęto w drugiej połowie lat 60. XX w. Trzy śledztwa dotyczyły zbrodni popełnionych w czasie funkcjonowania obozu, zabójstw więźniów ewakuowanych z obozu na trasach tzw. Marszu Śmierci oraz eksperymentów medycznych i pseudomedycznych prowadzonych na więźniach obozu. Żadne z tych postępowań nie zostało zakończone wydaniem decyzji merytorycznej. W drugiej połowie lat 70. i w latach 80. XX w. śledztwa kończono postanowieniami o zawieszeniu postępowania. W uzasadnieniach postanowień o zawieszeniu stwierdzano zdawkowo, że dostęp do archiwów znajdujących się na terenie RFN jest utrudniony, a perspektywa postawienia sprawców przed polskim sądem jest odległa. W latach 80. XX w. ściganie zbrodni popełnionych w KL Auschwitz ponownie praktycznie zamarło.

**Piecze krematoryjne na terenie
Birkenau, 1942-1943 r. Fot. AIPN**

Śledztwo IPN

W latach 2010-2011 Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Krakowie podjęła zawieszane postępowania. Obecnie prowadzone jest pod sygnaturą akt S 78.2011.Zn jedno śledztwo obejmujące swoim zakresem całokształt zagadnień związanych z funkcjonowaniem obozu KL Auschwitz-

Birkenau. W założeniu ma ono doprowadzić do osiągnięcia kilku uzupełniających się celów. Do celów podstawowych (procesowych) należy zaliczyć dokonanie ustaleń faktycznych w zakresie:

- organizacji i funkcjonowania obozu zagłady KL Auschwitz-Birkenau w kontekście systemu obozów koncentracyjnych i obozów zagłady;
- danych osób osadzonych w obozie;
- okoliczności pozbawiania życia osób osadzonych w obozie;
- liczby ofiar obozu (w rozumieniu całkowitej liczby uwięzionych oraz liczby osób zgładzonych);
- systemu pracy przymusowej z wykorzystaniem więźniów obozu;
- czynów zabronionych o charakterze jednostkowym popełnionych na szkodę więźniów obozu;
- eksperymentów medycznych i paramedycznych dokonywanych na więźniach obozu;
- likwidacji obozu i przestępstw popełnionych w związku z jego ewakuacją;
- funkcjonariuszy III Rzeszy Niemieckiej pełniących służbę w obozie;

Ustalenia śledztwa umożliwią – we współpracy z pozostałymi pionami merytorycznymi Instytutu Pamięci Narodowej – realizację innych celów, w tym w szczególności celów archiwalnych, naukowych i edukacyjnych.

W drugiej połowie lat 70. i w latach 80. XX w. śledztwa kończono postanowieniami o zawieszeniu postępowania. W uzasadnieniach postanowień o zawieszeniu stwierdzano zdawkowo, że dostęp do archiwów znajdujących się na terenie RFN jest utrudniony, a perspektywa postawienia sprawców przed polskim sądem jest odległa.

W toku śledztwa podjęto współpracę z krajowymi i zagranicznymi instytucjami zajmującymi się dokumentowaniem i ściganiem zbrodni nazistowskich. W ramach międzynarodowej pomocy prawnej

wykonywano czynności związane z zabezpieczeniem dokumentów dla potrzeb prowadzonych postępowań przygotowawczych przeciwko byłym członkom załogi obozu. Część z tych postępowań zakończyła się skierowaniem przeciwko tym osobom aktów oskarżenia do sądów.

Obecnie akta śledztwa liczą ponad 3000 protokołów przesłuchań świadków, w ich skład wchodzi również protokoły oględzin terenu obozu i trasy Marszu Śmierci, opinie biegłych, w tym biegłych zagranicznych, relacje, zapiski, artykuły prasowe, fotografie, odpisy wyroków i postanowień, kopie dokumentacji obozowej i inne. Ujawniono kilka nowych wątków, które podlegają weryfikacji.

**Grupa więźniów sortuje mienie
więźniów z transportu do KL
Auschwitz-Birkenau, maj 1944 r.
Fot. AIPN**

Kontynuacji wymagają działania związane z pozyskiwaniem dokumentów, w tym dokumentów archiwalnych od podmiotów zewnętrznych. O ile w przypadku placówek polskich działania te zostały w zasadzie ukończone, o tyle znacznego nakładu sił i środków wymagają one w odniesieniu do podmiotów zagranicznych. Pozyskanie dokumentów z takich źródeł wymaga przeprowadzenia kwerend w zagranicznych placówkach archiwalnych.

Trwają czynności związane z ustaleniem, czy osoby zidentyfikowane jako byli funkcjonariusze obozu żyją. W takim przypadku możliwe będzie pociągnięcie ich do odpowiedzialności karnej. Niezależnie od tego w oparciu o materiał dowodowy zgromadzony w toku śledztwa zostanie wydana decyzja merytoryczna kończąca ostatecznie postępowanie karne w tej sprawie.

COFNIJ SIĘ